

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ОРГАНИЗАЦИОНИХ НАУКА

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Подобност теме и кандидата Биљане Тошић за израду докторске дисертације

Одлуком 05-01 бр. 3/91-13 од 10.07.2019. године именовани смо за чланове Комисије за преглед и одбрану приступног рада и оцену научне заснованости докторске дисертације кандидата на докторским студијама **Биљане Тошић** под насловом **"Значај експертизе из области стандардизације за интернационализацију пословања малпх и средњих предузећа"**.

На основу материјала приложеног уз захтев кандидата, Комисија подноси следећи

РЕФЕРАТ

1. Подаци о кандидату

1.1. Биографски подаци

Биљана Тошић (рођена Ранковић) је рођена 23. септембра 1993. године у Београду, где је завршила Основну школу "Филип Филиповић", као носилац Вукове дипломе и ђак генерације, а затим и XII београдску гимназију "Димитрије Туцовић", са одличним успехом. Основне студије на Факултету организационих наука Универзитета у Београду – студијски програм "Менаџмент и организација" – студијска група "Управљање квалитетом" – уписала је 2012. године, а завршила 2016. године, као студент генерације, уз одбраћен завршни рад на тему "Примена стандардизованих система менаџмента у медијском центру за квалитет". Дипломске академске (мастер) студије на Факултету организационих наука Универзитета у Београду – студијски програм "Менаџмент и организација" – студијска група "Менаџмент квалитета и стандардизација" – уписала је

2016. године, а завршила 2017. године, уз одбраћен завршни (мастер) рад на тему "Модел система менаџмента квалитета у здравственим организацијама – заснован на ISO 9001:2015". Дипломске академске (мастер) студије на Факултету организационих наука Универзитета у Београду – студијски програм "Менаџмент и организација" – студијска група "Управљање људским ресурсима" – уписала је 2017. године, а завршила 2019. године, уз одбраћен завршни (мастер) рад на тему "Савремени концепти активног учења у високом образовању". Током основних и мастер академских студија, Биљана је била стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије. Докторске академске студије на Факултету организационих наука – студијски програм "Информациони системи и квантитативни менаџмент" – изборно подручје "Квантитативни менаџмент" – уписала је 2017. године. Крајем јуна 2019. године, Биљана је положила све испите предвиђене планом, са просечном оценом 10,00. У табели 1. је дат списак свих положених испита – са оценама и ЕСПБ бодовима.

Табела 1. Списак положених испита на докторским академским студијама		
Назив предмета	Оцена	ЕСПБ
Наука о менаџменту	10 (десет)	10
Статистика у менаџменту	10 (десет)	10
Одлучивање (одабрана поглавља)	10 (десет)	10
Стандардизација (одабрана поглавља)	10 (десет)	10
Стандардизација у ИСиТ (одабрана поглавља)	10 (десет)	10
Акредитација и сертификација (одабрана поглавља)	10 (десет)	10
Систем квалитета (одабрана поглавља)	10 (десет)	10
Систем менаџмента животном средином	10 (десет)	10
Менаџерски стрес	10 (десет)	10
Приступни рад	/	30
Укупно	10,00	120 ЕСПБ

Током летњег семестра академске 2016/2017. године (период мај-јун), Биљана Тошић је била ангажована као сарадник ван радног односа на Катедри за менаџмент квалитета и стандардизацију Факултета организационих наука Универзитета у Београду. Од јануара 2018. године, Биљана је запослена на месту самосталног стручно-техничког сарадника за рад у лабораторијама или центрима (Сектор за подршку НИР-у, развој и квалитет – Метролошка лабораторија, рад на пројекту "Инфраструктура за електронски подржано учење у Србији", ев. број ИИИ 47003, стратешки научно-истраживачки пројекат који се финансира од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије). У јуну 2019. године, Биљана је изабрана у истраживачко звање истраживач-приправник, на радном месту самосталног стручно-техничког сарадника за рад у лабораторијама или центрима (Сектор за подршку НИР-у, развој и квалитет – Лабораторија за контролу квалитета, рад на пројекту "Инфраструктура за електронски подржано учење у Србији", ев. број ИИИ 47003, стратешки научно-истраживачки пројекат који се финансира од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије). У периоду од 2017. године до данас, Биљана је учествовала у припреми и реализацији наставе на предметима: "Основе квалитета", "Метрологија са основама технике", "Акредитација и сертификација" и "Нормативно регулисање квалитета". У процесу вредновања педагошког рада наставника и сарадника, увек је – од стране студената – оцењивана одличним оценама. У табели 2. се налазе обједињени резултати вредновања педагошког рада сарадника, по предметима, за наведени период.

Табела 2. Резултати вредновања педагошког рада сарадника			
Назив предмета	Студијски програм	Број студената	Просечна оцена
Летњи семестар 2016/2017.			
Основе квалитета	Операциони менаџмент	13	4.99
Основе квалитета	Менаџмент	16	4.94
Метрологија са основама технике	Менаџмент квалитета и стандардизација	38	4.92
Акредитација и сертификација	Менаџмент квалитета и	11	4.97

Табела 2. Резултати вредновања педагошког рада сарадника

Табела 2. Резултати вредновања педагошког рада сарадника			
Назив предмета	Студијски програм	Број студената	Просечна оцена
	стандардизација		
Зимски семестар 2017/2018.			
Основе квалитета	Менаџмент квалитета и стандардизација	49	4.95
Летњи семестар 2017/2018.			
Акредитација и сертификација	Менаџмент квалитета и стандардизација	17	4.96
Зимски семестар 2018/2019.			
Нормативно регулисање квалитета	Менаџмент квалитета и стандардизација	21	5.0
Летњи семестар 2018/2019.			
Акредитација и сертификација	Менаџмент квалитета и стандардизација	оцењивање није извршено	
Зимски семестар 2019/2020.			
Нормативно регулисање квалитета	Менаџмент квалитета и стандардизација	9	5.0

Током студирања, Биљана Тошић је била члан Савета Факултета, члан Комисије за унапређивање и побољшавање квалитета и члан Студентског парламента Факултета. Поред тога, Биљана је била и члан ФОН-овог центра за развој каријере (2012-2014). Биљана Тошић је, у сарадњи са Катедром за менаџмент квалитета и стандардизацију Факултета организационих наука Универзитета у Београду, у новембру 2015. године, учествовала у оснивању медијског центра за квалитет Факултета организационих наука

Универзитета у Београду. Медијски центар за квалитет је основан у оквиру "TEMPUS" пројекта "Enhancement of Quality Infrastructure in Western Balkans". Посебно се истиче и учешће у организацији Министарског савета Организације за европску безбедност и сарадњу – ОЕБС (енг. "Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE") (2015), као и догађаја "Отпорни Београд" који је реализован у оквиру глобалне иницијативе "Сто отпорних градова", под покровитељством Рокфелер фондације (2015).

Од септембра 2018. године, Биљана је члан Комисије за стандарде и сродне документе KS CASCO "Оцењивање усаглашености и менаџмент квалитетом", у оквиру Института за стандардизацију Србије. У октобру 2019. године, Биљана је била ангажована, као технички секретар, на организацији међународних скупова намењених образовању о стандардизацији који су одржани на Факултету организационих наука Универзитета у Београду (годишњи скуп Међународне кооперације за образовање о стандардизацији (енг. "International Cooperation for Education about Standardization – ICES") и Академски дан Светске кооперације за стандарде (енг. "The World Standards Cooperation (WSC) Academic Day 2019")). Од новембра 2019. године, Биљана Тошић је члан Америчке асоцијације за испитивање и материјале (енг. "American Association for Testing and Materials – ASTM – Student Membership"). Крајем 2019. године, Биљана је укључена, као члан техничког одбора, у организацију међународног симпозијума "SymOrg 2020", који носи назив "Business and Artificial Intelligence", а који би требало да буде одржан у септембру 2020. године, у организацији Факултета организационих наука Универзитета у Београду.

1.2. Стечено научно-истраживачко искуство

Поред једног дипломског и два завршна (мастер) рада, Биљана Тошић је аутор и коаутор неколико научних радова публикованих, како у националним и међународним часописима, тако и у зборницима радова националних и међународних конференција –

Радови објављени у часописима међународног значаја

Рад у међународном часопису (M22)

Mijatović, I., Tošić, B., & Jovanović, M. (2019). The Acquiring of the Knowledge about Standards in the Digital Era. *Amfiteatru Economic*, 21 (51), pp. 427-441. ISSN: 1582-9146. DOI: 10.24818/EA/2019/51/427. IF: 1,238.

Рад у часопису међународног значаја верификованом носебном одлуком (M24)

Ruso, J., Filipović, J., & Ranković, B. (2017). The Serbian Quality Infrastructure as Viewed by the Quality Managers. *Serbian Journal of Management – SJM*, 12 (2), pp. 293-304. Technical Faculty in Bor, University of Belgrade. Online ISSN: 2217-7159. Print ISSN: 1452-4864. DOI: 10.5937/sjm12-14458

Зборници међународних научних скупова

Предавање по називу са међународног скупа штампано у целини (M31)

Ranković, B. (2017). Quality Media Station: A Students' View of the Quality Infrastructure in Western Balkans. Proceedings of the 2nd International Conference "Quality of Life", pp. 193-200. Faculty of Engineering, University of Kragujevac. ISBN: 978-86-6335-043-4.

Саопштење са међународног скупа штампано у целини (M33)

Mijatović, I., & Tošić, B. (2019). The Needs for Knowledge about Standards of SMEs: The Managements' Perception. Proceedings of the 24th EURAS Annual Standardization Conference "Standards for a Bio-based Economy", The European Academy for Standardization (EURAS).

Tošić, B., & Živković, N. (2019). Knowledge Management and Innovation in the Digital Era: Providing a Sustainable Solution. Proceedings of the 5th IPMA SENET International Project Management Conference "Challenges for Growing Economies", pp. 193-197. Atlantis Press. ISBN 978-94-6252-861-1. DOI: 10.2991/senet-19.2019.31

Tošić, B., Ruso J., & Filipović, J. (2018). Quality Management in Healthcare: Concepts, Principles, and Standards. Proceedings of the 3rd International Conference "Quality of Life", pp. 193-200. Faculty of Engineering, University of Kragujevac. ISBN 978-86-6335-056-4.

Mijatović, I., Tošić, B., & Jovanović, M. (2018). Acquiring knowledge about standards in the digital era: Case of SMEs operating in Serbia. Proceedings of the XVI International Symposium SymOrg 2018 "Doing Business in the Digital Age: Challenges, Approaches, and Solutions", pp. 402-407. Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade. ISBN 978-86-7680-361-3.

Pejović, G., **Tošić, B.**, & Ruso J. (2018). Benchmarking as the Quality Management Tool for the Excellence Assessment of Medicines Regulatory Authorities in Europe. Proceedings of the XVI International Symposium SymOrg 2018 "Doing Business in the Digital Age: Challenges, Approaches, and Solutions", pp. 456-462. Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade. ISBN 978-86-7680-361-3.

Jakovljević, T., Čobrenović, A., & **Ranković, B.** (2016). Quality Management and Information: From Stakeholders Reporting to Media Pioneering Quality. Proceedings of the XV International Symposium SymOrg 2016 "Reshaping the Future through Sustainable Business Development and Entrepreneurship", pp. 1183-1189. Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade. ISBN 978-86-7680-326-2.

Саопштење са међународног скупа штампано у изводу (M34)

Tošić, B., Horvat, A., Maričić, M. (2019). A Cross-Country Evaluation of the Number of Valid Certificates to Global Management System Standards: Evidence from ISO 9001 and ISO 14001. Proceedings of the XLVI Symposium on Operational Research SYM-OP-IS, pp. 412. Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade. ISBN: 978-86-7680-363-7.

Часописи националног значаја

Рад у научном часопису (M53)

Тошић, Б., Филиповић, Ј., & Русо, Ј. (2017). Систем менаџмента квалитета у здравству. *Kvalitet & Izvrsnost*. 11-12/2017. Фондација за културу квалитета и изврсност. ISBN 2217-852X. Рад презентован на националној конференцији "Систем квалитета услов за успешно пословање и конкурентност. Асоцијација за квалитет и стандардизацију Србије.

Зборници скунова националног значаја

Саопштење са скупа националног значаја штампано у целини (M63)

Тошић, Б., Филиповић, Ј., & Русо, Ј. (2017). Систем менаџмента квалитета у здравству. Национална конференција "Систем квалитета услов за успешно пословање и конкурентност". Асоцијација за квалитет и стандардизацију Србије. ISBN 978-86-80164-05-2.

Остали научно-истраживачки резултати

Пејовић, Г., & Тошић, Б. (2018). Практикум за предмет "Акредитација и сертификација". Факултет организационих наука. Универзитет у Београду. ISBN 978-86-7680-352-1.

3. Оцена подобности кандидата за рад на предложеној теми

Биљана Тошић је завршила основне студије и два програма мастер академских студија на Факултету организационих наука Универзитета у Београду. На докторским студијама је положила све испите превиђене планом и програмом и одбранила приступни рад на тему "Значај образовања о стандардизацији за интернационализацију пословања малих и средњих предузећа" – чиме је остварила укупно 120 ЕСПБ. Од завршетка основних академских студија, Биљана је била ангажована, најпре као сарадник ван радног односа – демонстратор, а затим и као истраживач-приправник на Факултету организационих наука Универзитета у Београду. У том периоду, Биљана је учествовала у припреми и реализацији наставе на предметима Катедре за менаџмент квалитета и стандардизацију Факултета организационих наука Универзитета у Београду. Узимајући у обзир наведене резултате остварене током досадашњег образовања, научног, стручног и истраживачког рада, као и досадашње радно искуство кандидата, сматрамо да кандидат Биљана Тошић поседује потребно знање и искуство за израду докторске дисертације на тему **"Значај експертизе из области стандардизације за интернационализацију пословања малих и средњих предузећа"**.

2. Предмет и циљ истраживања

Сектор малих и средњих предузећа и предузетника (МСПП) обухвата микро, мала, средња предузећа и предузетнике, а класификација свих наведених предузећа, према величини, извршена је, према броју запослених, на: микро предузећа – до 10 запослених, мала предузећа – од 11 до 50 запослених, средња предузећа – од 51 до 250 запослених. На нивоу Европске уније, сектор МСПП чини укупно 99,8% од укупног броја активних предузећа, он запошљава око 75 милиона људи, што заправо представља 67% од укупне расположиве радне снаге у нефинансијском сектору и учествује са 57% у бруто додатној вредности Европске уније (European Union, 2018). На нивоу Србије, сектор МСПП чини чак 99,9% од укупног броја активних предузећа, он запошљава скоро 2/3 радне снаге у нефинансијском сектору и учествује са 33,6% у бруто додатној вредности Србије. Сектор МСПП ствара 28% бруто домаћег производа Републике Србије и запошљава 44% укупне запослености (Министарство привреде РС, 2018). Према Годишњем извештају о МСП која послују у Европи (овај Годишњи извештај су, на захтев Европске комисије, припремили Muller et al., 2018), током 2017. године, у Европској унији је пословало, чак, 24,6 милиона МСП, од чега су 22,9 милиона – микро предузећа, 1,4 милиона – мала предузећа и 0,2 милиона – средња предузећа. Упркос томе што се МСП могу пронаћи у готово свим индустријским секторима, ова предузећа настоје да послују у секторима који веома мало извозе (Muller et al., 2018).

Како наводе Muller et al. (2018), основне категорије интензитета извоза се дефинишу на следећи начин: веома низак интензитет извоза = удео извоза индустрије у укупној продаји индустрије износи од 0% до 5%; низак интензитет извоза = удео извоза индустрије у укупној продаји индустрије износи од 5% до 10%; средњи интензитет извоза = удео извоза индустрије у укупној продаји индустрије износи од 10% до 20%; висок интензитет извоза = удео извоза индустрије у укупној продаји индустрије износи од 20% до 40%; веома висок интензитет извоза = удео извоза индустрије у укупној продаји индустрије износи преко 40%. Током 2017. године, нешто више од 55% МСП је пословало у секторима који извозе мање од 5% укупне вредности производа/услуге, док је свега нешто више од 37% пословало у секторима који извозе, у просеку, од 5% до 10% укупне вредности свог производа/услуге. Свега 7,3% МСП је пословало у

секторима код којих извоз на страна тржишта чини преко 10% укупне продаје, док је чак 24,1% великих организација пословало у наведеним секторима (Muller et al., 2018).

Како је, у последњих неколико година, посебна пажња, не само многих савремених организација, већ и читаве јавности, често, усмерена на стандарде и стандардизацију, постало је сасвим разумљиво зашто би недостатак одговарајуће експертизе из области стандардизације могао довести до ситуације у којој многе организације које не препознају бројне користи од примене стандарда или, пак, стандарде не примењују на одговарајући начин, не могу да остваре конкурентску предност на глобалном тржишту, нити да "уђу у трку" са оним организацијама које су користи од примене стандарда већ, одавно, препознале. Уз то, у последње време, велики је број оних који су укључени у процес стандардизације, а којима недостаје неопходно образовање (о стандардизацији) које ће им омогућити потпуније сагледавање тог свеобухватног процеса (de Vries, 2003).

У последњих неколико година, многе формалне организације за стандардизацију су успоставиле одговарајуће програме подршке за побољшавање капацитета МСП за интернационализацију њиховог пословања и остваривање конкурентске предности. Примера ради, на нивоу Европе, CEN и CENELEC су препознале значај укључивања МСП у процес стандардизације те су, тим поводом, у јуну 2008. године, покренуле одговарајућу иницијативу са циљем да се идентификују сви проблеми и притисци са којима се МСП, свакодневно, суочавају, као и да се утврде препреке које спречавају МСП да препознају користи од стандарда и стандардизације у савременом глобалном пословању. Пројекат се односио како на Европске стандарде, тако на стандардизацију, нарочито, у контексту значаја који они имају за пословање МСП. Као резултат пројекта, предложене су конкретне мере и успостављен сет од 58 конкретних решења (енг. "A Toolbox of 58 Solutions") која би требало да помогну МСП да се укључе у свеобухватни процес стандардизације (целокупан извештај под називом "SME access to European Standardization: Enabling Small and Medium-sized Enterprises to Achieve Greater Benefit from Standards and from Involvement in Standardization" је доступан на de Vries, Blind, Mangelsdorf, Verheul, & Zwan, 2009). У годинама које су уследиле, као главни покретачи овог пројекта, CEN и CENELEC су установиле низ одговарајућих механизма како би пратиле напредак по питању укључивања МСП у процес Европске стандардизације.

Заиста, у данашње време, велики је број различитих делатности у којима образовање о стандардизацији може имати веома значајну улогу. Могуће тенденције у образовању о стандардизацији, настале су са циљем разумевања места и улоге коју стандарди и стандардизација имају у савременом глобалном пословању. Данас, готово да не постоји формална или неформална организација за стандардизацију која барем део својих активности није посветила образовању о стандардизацији (Mijatović, 2017). Формалне организације за стандардизацију су успоставиле континуалне програме подршке формалном образовању о стандардизацији који су намењени, пре свега, образовним организацијама. Ове иницијативе се огледају у пружању директне подршке образовним организацијама, кроз креирање наставних материјала, оснивање студијских програма или оснивање катедри (Mijatović, 2017). Уз то, посебна пажња, у свим наведеним иницијативама, често је посвећена малим и средњим предузећима (МСП), као главним покретачима светског економског развоја (Институт за стандардизацију Србије, 2019).

Основни предмет истраживања овог приступног рада чини систематизација постојећих знања и потпуније сагледавање, тумачење и поимање значаја експертизе из области стандардизације за интернационализацију пословања МСП, као и остваривање конкурентске предности, како на националном и регионалном, тако и на међународном тржишту. Основни предмет истраживања овог приступног рада обухвата три засебне, али међусобно повезане и испреплетане целине, при чему свака од ових целина може послужити као полазна основа за достизање постављених циљева ове докторске дисертације. У наставку је дат детаљан опис сваке од наведених целина, са циљем да се утврде препоруке и смернице за будуће правце деловања, општи и посебни циљеви, опште и посебне хипотезе, као и да се утврди даљи ток саме докторске дисертације.

Први део предмета истраживања чини потпуније сагледавање и поимање значаја стандарда, стандардизације и других сродних дисциплина у савременом глобалном пословању. У контексту ове докторске дисертације, термин "друге сродне дисциплине" се односи на остале неизоставне елементе инфраструктуре квалитета који су, заправо, јединствени и међусобно повезани, како на националном и регионалном, тако и на међународном нивоу. У самој докторској дисертацији, посебна пажња биће посвећена стандардизацији, док ће остале неизоставне компоненте инфраструктуре квалитета бити разматране у мери у којој је то неопходно за даљи ток саме докторске дисертације.

Други део предмета истраживања чини потпуније сагледавање и поимање значаја експертизе из области стандардизације у савременом глобалном пословању. У овом делу докторске дисертације биће извршено успостављање узајамних веза и односа између квалификација, знања, вештина, компетенција, компетентности и експертизе из области стандардизације. При томе, под образовањем о стандардизацији, не мисли се само на образовање младих људи (које се посматра, на пример, кроз укључивање више садржаја из области стандардизације у наставне садржаје и/или наставне програме универзитета), већ се мисли на образовање власника, менаџера и кључних запослених у МСП које је усмерено на компетенције. образовање о стандардизацији се не односи само на формално образовање, него и на друге облике образовања (као што су неформално образовање и целоживотно учење), док је у средишту самог образовања (о стандардизацији) особа, која може бити ученик, студент или запослени. Тако, докторска дисертација се неће бавити формалним образовањем о стандардизацији, већ његовим ефектима на рад кључних запослених у МСП. У контексту ове докторске дисертације, термин организационо знање не подразумева ситуацију у којој сви запослени поседују одређена специфична знања, већ ситуацију у којој кључни запослени или одређени број запослених поседује нека специфична знања (или конкретно, знања о стандардизацији).

Трећи део предмета истраживања чини потпуније сагледавање и поимање значаја интернационализације пословања МСП у савременом пословању. Мотив за избор ове теме јесте све већи притисак на МСП да се укључе у процес стандардизације, а све то, подстакнуто глобалним и европским иницијативама за образовање о стандардизацији. Како је, у последње време, стандардизација остварила изузетан утицај на савремено глобално пословање, постало је посебно важно за МСП да се покрену и узму учешће у свим наведеним иницијативама. При томе, Blind & Dreschler (2017, стр. 80), нарочито, истичу и то да је учешће МСП у свеобухватном процесу стандардизације, чак, важније од учешћа великих организација које су, са друге стране, много више укључене у овај свеобухватни процес. Ови аутори наводе још и то да је формално знање о стандардима и стандардизацији које се стиче у Европском систему високог образовања – недовољно за све оно што се од будућих кадрова очекује на тржишту (Blind & Dreschler, 2017, стр. 60).

Подстакнуто тиме, докторска дисертација би требало да пружи допринос у решавању овог проблема, кроз потпуније сагледавање актуелног стања и начина рада, али и кроз

дефинисање конкретних мера које би требало да предузму држава, привредне коморе, формалне и неформалне организације за стандардизацију, професионалне или индустријске асоцијације, пословне асоцијације, конзорцијуми, форе, али и образовне и друге пословне организације и компаније. Предложене конкретне мере би требало да се огледају у осмишљавању или унапређивању постојећих програма подршке за повећање капацитета МСП за интернационализацију пословања, као и остваривање конкурентске предности, како на националном и регионалном, тако и на међународном тржишту.

Основни **циљ** истраживања ове докторске дисертације јесте успостављање односа између експертизе из области стандардизације и интернационализације пословања МСП, нарочито, у контексту повећања капацитета МСП за остваривање конкурентске предности, како на националном и регионалном, тако и на међународном тржишту. Посебни циљ истраживања ове докторске дисертације јесте поимање места и улоге коју образовне организације имају у овом свеобухватном процесу, али и места и улоге коју имају државне организације, формалне и неформалне организације за стандардизацију, професионалне и индустријске асоцијације, пословне асоцијације, конзорцијуми, форе, као и многе друге пословне организације и компаније. Улога поменутих организација би требало да се огледа у осмишљавању нових или унапређивању постојећих програма подршке за повећање капацитета МСП за интернационализацију њиховог пословања, као и остваривање конкурентске предности, како на националном и регионалном, тако и на међународном тржишту.

У прилог томе да је циљ истраживања ове докторске дисертације важан и релевантан за научну област Организационе науке, ужу научну област Менаџмент квалитета и стандардизација, говоре и одговарајућа предистраживања – рад објављен у истакнутом међународном часопису (**категорија M22**) и два саопштења са међународних скупова штампана у целини (**категорија M33**). Најпре је спроведено истраживање у којем је учествовало 133 МСП која послују у Србији и објављен рад под називом "Acquiring the Knowledge about Standards in Digital Era: Case of SMEs Operating in Serbia"¹ на међународном симпозијуму "SymOrg" (**категорија M33**), након чега је овај рад одабран

¹ Објављено: Mijatović, I., Tošić, B., & Jovanović, M. (2018). Acquiring knowledge about standards in the digital era: Case of SMEs operating in Serbia. Proceedings of the XVI International Symposium SymOrg 2018 "Doing Business in the Digital Age: Challenges, Approaches, and Solutions", pp. 402-407. Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade. ISBN 978-86-7680-361-3.

и препоручен за објављивање у међународном часопису "Amfiteatru Economic" (категорија M22). Друга, допуњена верзија овог рада под називом "The Acquiring of the Knowledge about Standards in the Digital Era"² је, затим, објављена у међународном часопису "Amfiteatru Economic" (категорија M22). У наставку овог истраживања, спроведено је истраживање у којем је учествовало 199 МСП која послују у Србији и објављен рад под називом "The Needs for Knowledge about Standards of SMEs: The Management's Perception"³, на међународној конференцији из области стандардизације "EURAS" (категорија M33). Полазећи од добијених резултата предистраживања, у којима су обрађени подаци за укупно 199 МСП у Србији, докторска дисертација би требало да обухвати истраживање које се односи на МСП у Европи, са циљем поређења капацитета МСП у Србији са МСП у Европи, нарочито, у контексту осмишљавања нових или унапређивања постојећих програма подршке за повећање капацитета МСП за интернационализацију њиховог пословања, као и остваривање конкурентске предности, како на националном и регионалном, тако и на међународном тржишту.

Како наводе Mijatovic & Tomic (2019) – спроведено истраживање је имало за циљ да укаже на перцепцију власника и/или менаџера МСП која послују у Србији, у контексту утврђивања потреба за стицањем знања о стандардима и стандардизацији у савременом пословању. Фокус, овде, није на садржају стеченог знања (шта МСП морају знати), већ на утврђивању да ли власници и/или менаџери МСП која послују у Србији перципирају знање о стандардима и стандардизацији као потребно, шта утиче на ове потребе и како то све, заједно, утиче на организационе перформансе МСП (Mijatovic & Tomic, 2019). Добијени резултати су показали да власници и/или менаџери МСП у Србији сматрају да им је знање о стандардима и стандардизацији, свакако, потребно, али их недовољно знање о њима, као и начинима на које их могу применити у свом пословању, спречава у интернационализацији пословања и остваривању конкурентске предности, како на

² Објављено: Mijatovic, I., Tomic, B., & Jovanovic, M. (2019). The Acquiring of the Knowledge about Standards in the Digital Era. *Amfiteatru Economic*, 21 (51), pp. 427-441. ISSN: 1582-9146. DOI: 10.24818/EA/2019/51/427.

³ Објављено: Mijatovic, I., & Tomic, B. (2019). The Needs for Knowledge about Standards of SMEs: The Managements' Perception. Proceedings of the 24th EURAS Annual Standardization Conference "Standards for a Bio-based Economy", The European Academy for Standardization (EURAS).

националном и регионалном, тако и на међународном тржишту (Mijatovic & Totic, 2019).

Добијени резултати су показали да чак 168 (84,4%) МСП која су учествовала у истраживању сматра да би поседовање сертификата о усаглашености са неким од међународних стандарда за системе менаџмента, свакако, помогло њиховом пословању, док 164 (82,5%) МСП сматра да би поседовање сертификата о усаглашености производа или услуге, свакако, допринело продаји (Mijatovic & Totic, 2019). Главни покретач за стицање знања о стандардима и стандардизацији јесте сертификација (Mijatovic & Totic, 2019). То је и основни разлог зашто недовољно знање о стандардима – заправо, спречава МСП да препознају њихов пун потенцијал (Mijatovic & Totic, 2019).

Добијени резултати су показали да позитивна перцепција о стандардима власника и/или менаџера МСП која носују у Србији значајно утиче на постојање потребе за стицањем знања о стандардима и стандардизацији (Mijatovic & Totic, 2019). Позитивна перцепција о сертификацији позитивно утиче на постојање ове потребе, али у знатно мањој мери (Mijatovic & Totic, 2019). Ово је веома значајан сегмент националне инфраструктуре квалитета, нарочито, ако се узме у обзир да власници и менаџери МСП у Србији, на различит начин поимају очекиване користи од стандарда и сертификације.

Како наводе Mijatovic & Totic (2019) – добијени резултати су показали да страна МСП, са дужом традицијом у пословању, код којих постоји потреба за стицањем знања о стандардима и стандардизацији, чешће, поседују неки од међународних сертификата за системе менаџмента, док МСП са дужом традицијом у пословању, код којих не постоји потреба за стицањем знања о стандардима, чешће, поседују неки од сертификата о усаглашености са стандардима који нису неки од најпопуларнијих међународних стандарда (примера ради, неки од најпопуларнијих сертификационих стандарда су ISO 9001, ISO 14001, ISO 27001, ISO 50001 и други). У прилог томе говори и чињеница да се ови сертификати, најчешће, односе на неки специфичан контекст који обухвата нека специфична техничка знања која нису неопходна власницима и/или менаџерима МСП.

Добијени резултати су указали на четири основна начина на која се МСП у Србији ослањају приликом стицања знања о стандардима и стандардизацији у пословању

(Mijatovic & Totic, 2019). Чак 50% сертификованих и 51,1% несертификованих МСП користи услуге консултаната, док 37,9% сертификованих и 32,3% несертификованих МСП користи интернет и релевантне интернет сајтове за потребе стицања знања о стандардима и стандардизацији у савременом пословању. Свега 7,6% сертификованих и 5,3% несертификованих МСП стиче знање о стандардима и стандардизацији од корисника, док свега 7,5% сертификованих и 4,5% несертификованих МСП стиче знање од пословних партнера. Свега 3,8% сертификованих МСП верује да им знање о стандардима, није потребно, док ово уверење не постоји код несертификованих МСП (Mijatovic & Totic, 2019).

Како наводе Mijatovic & Totic (2019), МСП која послују у Србији се суочавају са многим проблемима и притисцима. Недостатак ресурса је, још увек, један од најзначајнијих проблема са којим се, МСП, свакодневно, суочавају, када су у питању стицање знања о стандардима и стандардизацији у савременом пословању. Mijatović et al. (2019) истичу и то да само "средња" МСП, са дужом традицијом у пословању, користе интернет и релевантне интернет сајтове за ове сврхе. Како наводе Mijatović et al. (2019), бројне предности које са собом носе савремене информационо-комуникационе технологије, код МСП, још увек, нису, на прави начин, препознате, те су неограничене могућности за стицање знања и управљање знања много више присутне код "средњих" МСП.

Како наводе Mijatović et al. (2019), поред позитивне перцепције о стандардима и поред потребе за стицањем знања о стандардима и стандардизацији у савременом пословању, оваква перцепција са мења у ситуацији када је корисник тај који поставља захтеве за стандардима или стандардизацијом. Уколико је корисник основни извор за стицање знања (информација) о стандардима, МСП се тада окрећу консултантским услугама, што, све заједно, доводи до стварања негативне перцепције о стандардима и стандардизацији. Поред постојеће позитивне перцепције, као и постојеће инфраструктуре квалитета коју МСП препознају у овој области, МСП ће опет одабрати услуге консултаната, као једно крајње једноставно решење које је доступно на тржишту (Mijatović et al., 2019).

Добијени резултати су показали да значајан број МСП сматра да је одговорност за осмишљавање нових и унапређивање постојећих програма подршке за повећање

капацитета МСП, када је у питању стицање знања о стандардима и стандардизацији, на пословним организацијама, пре свега, владиним и другим државним организацијама (33,3% сертификованих и 33,8% несертификованих), као и привредним коморама (28,8% сертификованих и 38,3% несертификованих). Чак 31,8% сертификованих и 18,8% несертификованих МСП сматра да је ова одговорност на њима самима, док свега 4,5% сертификованих и 8,3% несертификованих МСП сматра да је ова одговорност на образовним организацијама. Значајан број МСП која су учествовала у спроведеном истраживању сматра да би привредне коморе или владине агенције требало да имају кључну улогу у пружању подршке МСП за стицање знања о стандардима и стандардизацији, пре него образовне организације или организације за стандардизацију (Mijatovic & Totic, 2019). Ако се узме у обзир велика разнородност МСП (Wong, 2005), сигурно је да би, овде, одговорност требало да буде на много значајнијем броју страна.

1.4. Полазне хипотезе

Полазећи од овако схваћеног проблема, односно општег и појединачних предмета и циљева истраживања докторске дисертације, могу се, сада, дефинисати и одговарајуће полазне хипотезе које ће бити детаљније разматране у самој докторској дисертацији –

Нулта хипотеза

Н.0. Могуће је извршити успостављање односа између експертизе из области стандардизације и интернационализације пословања МСП у Србији и Европи.

Прва хипотеза

Н.1. Експертиза из области стандардизације утиче на интернационализацију пословања МСП у Србији и Европи.

Н.1.1. Што је више развијена експертиза из области стандардизације власника, менаџера и/или кључних запослених у МСП у Србији и Европи, то је ниво интернационализације њиховог пословања виши.

У литератури се може наћи велики број позитивних утицаја које међународни стандарди и стандардизација могу имати на интернационализацију пословања МСП.

Знања кодификована у међународним стандардима, могу, у многоне, помоћи МСП, омогућавајући им, тако, приступ новим и неограниченим ресурсима, технологијама и тржиштима (Н. Chesbrough & Crowther, 2006; Н. W. Chesbrough, 2003; Corral de Zubielqui, Fryges, & Jones, 2017; Corral de Zubielqui, Lindsay, Lindsay, & Jones, 2018; de Zubielqui, Jones, Seet, & Lindsay, 2015). Подстакнуто тиме, истраживање које је спровела организација ISO, на примеру 10 МСП која послују у потпуно различитим индустријама или секторима, указало је на само неке од најзначајнијих користи за МСП. Тако, према истраживању организације ISO (2014b), ISO стандарди побољшавају квалитет производа и/или услуга, подстичу раст, снижавају трошкове, повећавају профит, отварају приступ новим тржиштима и корисницима, стварају конкурентску предност, омогућавају "улазак у трку" са великим организацијама, стварају новерење и кредибилитет код корисника, побољшавају ефикасност и ефективност, унапређују маркетинг стратегију и обезбеђују усклађеност са законском регулативом на тржишту.

Друга хипотеза

Н.2. МСП у Србији и Европи стичу експертизу из области стандардизације на специфичан начин у односу на велика предузећа и/или мултинационалне организације.

Правила добре праксе за *стицање знања* (енг. "Knowledge Acquiring") и *менаџмент знања* (енг. "Knowledge Management") су, данас, много више присутна у великим организацијама (Cantú et al., 2009; Corso et al., 2003; Desouza & Awazu, 2006; Hutchinson & Quintas, 2008; Julien, 1993; Massaro et al., 2016; Matlay et al., 2006; Mcadam & Reid, 2001; Pillania, 2007). За разлику од МСП, велике организације поседују неограничене ресурсе који могу бити уложени у ове сврхе (Ratnawati, Soetjipto, Murwani, & Wahyono, 2018). Недостатак одговарајућих ресурса (Chong, Chong, & Gan, 2011), ограничене управљачке способности (Pillania, 2008), као и чињеница да, за разлику од великих организација, МСП, често, немају развијене механизме за стицање знања и менаџмент знања (Cantú et al., 2009), само су неки од проблема са којима се МСП суочавају и данас.

Стицање знања и менаџмент знања се односе на креирање формалних структура, као и осмишљавање и успостављање нових улога, попут "Chief Knowledge Officer" (Hutchinson & Quintas, 2008). Allen et al. (2007) тврде да организације са децентрализованом истраживачко-развојном функцијом, обично, настоје да усвоје

широк спектар активности у својим покушајима да успоставе формалне структуре за стицање знања унутар организационих јединица. Исти аутори истичу да би формалне организационе структуре требало успостављати уз потпуније сагледавање и поимање успостављених неформалних мрежа и односа који постоје унутар организације (Allen et al., 2007). Због свега тога, МСП, често, морају проналазити нове, неформалне начине за стицање знања и менаџмент знања у савременом пословању (Desouza & Awazu, 2006). Како наводе Allen et al. (2007), неформалне структуре су подједнако важне за стицање знања, нарочито, ако се узме у обзир то да формалним организационим структурама које постоје у великим организацијама прети тенденција од поделе на функције или секторе. Стога, када је реч о формалним структурама за стицање знања у савременом пословању, неопходно их је повезати са неформалним структурама, у супротном, то све може довести до ситуације која се у релевантној академској литератури назива "острва знања унутар организације" (енг. "Islands of Knowledge") (Allen et al., 2007).

Упркос томе што су ове праксе, до сада, најчешће, долазиле од стране великих организација, у савременом глобалном пословању, МСП би требало да се посвете осмишљавању нових или унапређивању постојећих пракси за стицање знања и менаџмент знања, нарочито, како би побољшала своју конкурентност (Cantú et al., 2009). У контексту значаја које оно има за пословање МСП, екстерно знање је, овде, препознато као критично, нарочито, у контексту остваривања конкурентске предности (Chen, Duan, Edwards, & Lehaney, 2006). Екстерно знање се односи на знање стечено кроз пословне сарадње, мреже и односе са пословним партнерима, корисницима и/или другим спољним изворима знања, док се интерно знање односи на пренос знања (енг. "Knowledge Transfer") између формалних организационих граница, унутар и између МСП (Lasagni, 2012). Знање стечено од пословних партнера, корисника и/или других спољних учесника на тржишту омогућава приступ новим ресурсима, технологијама и тржиштима (Cortal de Zubielqui et al., 2018). Тиме се доприноси успостављању једне нове парадигме за стицање знања и менаџмент знања у савременом пословању, кроз обезбеђивање нових углова за потпуније сагледавање и поимање значаја, како интерних и екстерних извора знања, тако и формалних и неформалних организационих структура успостављених за ове сврхе. Уз то, Sparrow (2005) наводи и то да МСП која послују у различитим делатностима – овом проблему приступају на потпуно различите начине.

H2.1. МСП у Србији и Европи, као кључни извор за стицање експертизе из области стандардизације, виде консултанте, пре него образовне организације или организације за стандардизацију.

Добијени резултати истраживања које су спровеле Mijatovic & Tomic (2019), указали су на четири основна начина на која се МСП у Србији ослањају приликом стицања знања о стандардима и стандардизацији у савременом пословању. Чак 50% сертификованих и 51,1% несертификованих МСП користи услуге консултаната за ове сврхе, док чак 37,9% сертификованих и 32,3% несертификованих МСП користи интернет и релевантне интернет сајтове. Свега 7,6% сертификованих и 5,3% несертификованих МСП стиче знање о стандардима и стандардизацији од корисника, док свега 7,5% сертификованих и 4,5% несертификованих МСП стиче знање од пословних партнера. Свега 3,8% сертификованих МСП верује да им знање о стандардима и стандардизацији, уопште, није потребно, док овакво уверење не постоји код несертификованих МСП (Mijatovic & Tomic, 2019).

Добијени резултати су показали да се МСП која послују у Србији суочавају са многим проблемима и притисцима. Недостатак одговарајућих ресурса је, још увек, један од најзначајнијих проблема са којим се, МСП, свакодневно, суочавају, када су у питању стицање знања о стандардима и стандардизацији у савременом пословању. Mijatović et al. (2019) истичу и то да само "средња" МСП, са дужом традицијом у пословању, користе интернет и релевантне интернет сајтове. Како наводе Neirotti, Raguseo, & Paolucci (2018), бројне предности које са собом носе информационо-комуникационе технологије, код МСП, још увек, нису, на прави начин, препознате, те су неограничене могућности за стицање знања и управљање знања више присутне код "средњих" МСП.

Како истичу Mijatović et al. (2019), поред позитивне перцепције о стандардима и потребе за стицањем знања о стандардима и стандардизацији у савременом пословању, оваква перцепција са мења у ситуацији када је корисник тај који поставља захтеве за стандардима или стандардизацијом. Уколико је корисник основни извор за стицање знања (информација) о стандардима, МСП се окрећу консултантским услугама, што, све заједно, доводи до стварања негативне перцепције о стандардима и стандардизацији. Поред постојеће позитивне перцепције, као и постојеће

инфраструктуре квалитета коју МСП препознају у овој области, МСП ће одабрати услуге консултаната, као крајње једноставно решење које је доступно на тржишту (Mijatović et al., 2019).

H2.2. МСП у Србији и Европи, као кључну подршку за стицање експертизе из области стандардизације, виде државне и/или владине организације, пре него образовне организације или организације за стандардизацију.

Како наводе Mijatovic & Tosić (2019), значајан број МСП сматра да је одговорност за осмишљавање нових и унапређивање постојећих програма подршке за повећање капацитета МСП, када је у питању стицање знања о стандардима и стандардизацији, на пословним организацијама, пре свега, владиним и другим државним организацијама (33,3% сертификованих и 33,8% несертификованих), као и привредним коморама (28,8% сертификованих и 38,3% несертификованих). Чак 31,8% сертификованих и 18,8% несертификованих МСП сматра да је ова одговорност на њима самима, док свега 4,5% сертификованих и 8,3% несертификованих МСП сматра да је ова одговорност на образовним организацијама. Ако се узме у обзир велика разнородност (Wong, 2005), сигурно је да би, овде, одговорност требало да буде на много значајнијем броју страна.

H2.3. Основни мотив власника, менаџера и/или кључних запослених у МСП у Србији и Европи за стицање експертизе из области стандардизације јесте сертификација.

Међународна сертификација или сертификација преко треће стране (енг. "Third-Party Certification – TPC") представља "облик комуникације дуж ланца вредности који кориснику пружа увереност да је испоручилац усаглашен са скупом захтева" (Dankers & Liu, 2003). Сертификација преко треће стране има за циљ да осигура правилну примену захтева међународних стандарда (Blind, Mangelsdorf, & Pohlisch, 2018). Како наводе Hatanaka, Bain, & Busch (2005) – сертификација преко треће стране није само објективан или непристрасан технички алат или механизам задужен за ефикасну регулацију трговине и тржишта. Осим тога, овај механизам је одговоран за пружање објективних доказа да су претње квалитету, безбедности или одрживости производа и/или услуга идентификоване и да се њима управља (Lockie, Traverro, & Tennent, 2015).

Када је реч о МСП, сертификација ових предузећа се, најчешће, односи на захтеве неког од међународних стандарда за системе менаџмента (нпр. ISO 9001, ISO 14001, ISO 5001 и многи други). МСП користе стандард ISO 9001 као алат који би требало да промовише њихова значајна улагања у унапређење квалитета производа и/или услуге (Blind et al., 2018). Екстерни фактори, као што су трговинске и инвестиционе политике, диверзификација или раст тржишта или пренос (трансфер) знања између учесника на тржишту представљају главни мотив за сертификацију (Fransen & Kolk, 2007; Melewar, Hayday, Gupta, & Cohen, 2008; Sun & Cheng, 2002). Добијени резултати истраживања које су спровели Hervas-Oliver, Sempere-Ripoll, & Boronat-Moll (2014) су показали да организације настоје да примене стандард ISO 9001 као одговор на одређене унутрашње факторе, пре него као одговор на спољашње факторе или као део прилагођавања променама у окружењу. Ilkay & Aslan (2012) наводе да МСП која су мотивисана за сертификацију, под утицајем унутрашњих фактора, остварују значајно боље пословне резултате, него МСП која су мотивисана за сертификацију, под утицајем спољашњих фактора. Sadiq Sohail & Hoong (2003) указују на то да постоје разлике у перформансама између сертифицираних и несертифицираних организација, што говори у прилог томе да међународна сертификација, у складу са захтевима стандарда ISO 9001, доприноси много бољим пословним резултатима. Terziovski & Power (2007) истичу још и то да ће организације које се воде стратегијом сталног побољшавања приликом примене захтева стандарда ISO 9001, неминовно, остварити значајне користи за пословање.

Међународна сертификација или сертификација преко треће стране је, чак, важнија за земље у транзицији (Fura & Wang, 2017; Goedhuys & Sleuwaegen, 2013; Riillo & Mijatovic, 2016). Како наводи Desai (2018), бројни су проблеми и притисци који се односе на међународну сертификацију, а са којима се суочавају организације које долазе из земаља у развоју. Ово је нарочито тачно за МСП која послују у овим земљама (Barrett, Browne, Harris, & Cadoret, 2002). Поред бројних препрека које спречавају МСП да имају користи од међународних стандарда и међународне сертификације, бројне су користи које ове организације могу остварити. Међународна сертификација може бити изузетно значајан механизам за излазак на страна тржишта и остваривање конкурентске предности, како на националном и регионалном, тако и на међународном тржишту.

Добијени резултати истраживања које су спровеле Mijatovic & Totic (2019), показали су да чак 168 (84,4%) МСП која су учествовала у истраживању сматра да би поседовање сертификата о усаглашености са неким од међународних стандарда за системе менаџмента, свакако, помогло њиховом пословању, док 164 (82,5%) МСП сматра да би поседовање сертификата о усаглашености производа или услуге, свакако, допринело продаји (Mijatovic & Totic, 2019). Главни покретач за стицање знања о стандардима и стандардизацији јесте сертификација. То је и основни разлог зашто недовољно знање о стандардима и стандардизацији спречава МСП да препознају њихов пун потенцијал (Mijatovic & Totic, 2019).

Добијени резултати су показали да позитивна перцепција о стандардима власника и/или менаџера МСП која послују у Србији значајно утиче на постојање потребе за стицањем знања о стандардима и стандардизацији (Mijatovic & Totic, 2019). Позитивна перцепција о сертификацији позитивно утиче на постојање ове потребе, али у мањој мери (Mijatovic & Totic, 2019). Ово је значајан сегмент националне инфраструктуре квалитета, нарочито, ако се узме у обзир да власници и/или менаџери МСП у Србији, на различит начин поимају очекиване користи од стандарда и очекиване користи од сертификације.

Добијени резултати су показали да страна МСП, са дужом традицијом у пословању, код којих постоји потреба за стицањем знања о стандардима и стандардизацији, чешће, поседују неки од међународних сертификата за системе менаџмента, док МСП са дужом традицијом у пословању, код којих не постоји потреба за стицањем знања о стандардима у савременом пословању, чешће, поседују неки од сертификата о усаглашености са стандардима који нису неки од најпопуларнијих међународних стандарда (примера ради, неки од најпопуларнијих сертификационих стандарда су ISO 9001, ISO 14001, ISO 27001, ISO 50001 и други) (Mijatovic & Totic, 2019). У прилог томе говори и то да се ови сертификати, најчешће, односе на неки специфичан контекст који обухвата нека техничка знања која нису неопходна власницима и/или менаџерима МСП.

Трећа хипотеза

НЗ. МСП у Србији и Европи нису укључена у процес стандардизације, кроз укључивање у рад техничких комитета или комисија, како на националном и регионалном, тако и на међународном нивоу.

У све комплекснијем друштву, међународни стандарди и сертификација су остварили огроман утицај на међународну трговину, чиме су постали неизоставан део савременог глобалног пословања. У данашње време, учешће у међународној трговини захтева од испоручилаца да поштују захтеве међународних стандарда које пред њих постављају водећи учесници у глобалним ланцима вредности (Nadvi, 2008; Schmitz et al., 2013). Међутим, у последње време, како је све већи број националних и међународних, добровољних и обавезних техничких прописа, стандарда, процедура за оцењивање усаглашености, испитивање, контролисање и сертификацију на глобалном тржишту, МСП, на овај начин, често, бивају обесхрабрена да се укључе у овај свеобухватни процес.

Укључивање МСП у процес стандардизације је довело до тога да МСП морају да сагледају које су то формалне и/или неформалне организације за стандардизацију које учествују у процесу стандардизације (Loconto & Busch, 2010), као и који су то стандарди (генерички, секторски, индустријски или грански) који се, потенцијално, могу односити на њихову делатност (Coe, Dicken, & Hess, 2008). Упркос томе што је посебна пажња многих организација, до сада, била усмерена на глобалне стандарде који дефинишу минимум квалитета и безбедности (Angel & Rock, 2005; Barretta-Herman, 2008; Dowell, Hart, Yeung, & Carolina, 2011; Gereffi, 1999; Gereffi, Humphrey, & Sturgeon, 2005; Lee & Riffe, 2017; Ponte & Gibbon, 2005; Popa, 2013; Renard, 2003, 2005), требало би, сада, посветити посебну пажњу потпунијем сагледавању ширег опсега основне делатности, односно сагледавању специфичних индустријских или секторских стандарда чијом се применом решавају проблеми организација из исте делатности, индустрије или сектора (Coe et al., 2008). Тако, МСП из исте области могу тежити доношењу неких секторских или гранских стандарда који решавају неки специфичан проблем.

Н.3.1. МСП у Србији и Европи не сагледавају, у потпуности, које су то професионалне или индустријске асоцијације, пословне асоцијације, конзорцијуми и/или форе које учествују у процесу стандардизације, што их спречава да се укључе у рад техничких комитета или комисија, како на националном и регионалном, тако и на међународном нивоу.

У широком спектру организација, МСП, често, не сагледавају, у потпуности, које су то професионалне или индустријске асоцијације, пословне асоцијације, конзорцијуми и/или форе које учествују у процесу стандардизације (процесу развоја, доношења или осавремењивања стандарда), што их спречава да се укључе у рад техничких комитета или комисија, како на националном и регионалном, тако и на међународном нивоу. МСП нису у одговарајућој мери информисана о начину на који се могу укључити у рад како националних, регионалних, тако и међународних организација за стандардизацију (Мијатовић, 2015, стр. 265).

Н.3.2. МСП у Србији и Европи не поседују одговарајуће ресурсе, механизме и/или компетенције које би им омогућиле да учествују у процесу стандардизације, што их спречава да се укључе у рад техничких комитета или комисија, како на националном и регионалном, тако и на међународном нивоу.

Уколико, у широком спектру организација и институција, МСП препознају оне које учествују у процесу стандардизације, проблем постаје укључивање у рад одговарајућих техничких комитета или комисија у оквиру организација за стандардизацију. Многе формалне и неформалне организације за стандардизацију нису довољно отворене, а многи стандарди нису јавно доступни или је накнадна за њихово коришћење превисока (Мијатовић, 2015, стр. 264). Укључивање у рад техничких комитета или комисија, у оквиру националних организација за стандардизацију, омогућава размену информација и стручних мишљења са другим члановима техничких комитета који су представници одређених пословних, секторских или индустријских асоцијација који, на овај начин, стичу одговарајућу експертизу из области стандардизације (Мијатовић, 2015, стр. 264).

Четврта хипотеза

Н.4. Потребе власника, менаџера и/или кључних запослених у МСП у Србији и Европи за стицањем експертизе из области стандардизације су различите.

Н.4.1. Код МСП у Србији, у односу на МСП у Европи, постоји потреба за изградњом специфичне инфраструктуре за стицање експертизе из области стандардизације.

Добијени резултати истраживања које су спровели Blind & Dreschler (2017) указали су на потребе тржишта у Европи за компетенцијама из области стандардизације. Ови аутори истичу да је формално знање о стандардима и стандардизацији које се стиче у Европском систему високог образовања, заправо, недовољно, за оно што се од будућих кадрова очекује на тржишту (Blind & Dreschler, 2017, стр. 60). Добијени резултати би требало да дају подстрек предложеним акцијама, формулисаним у оквиру Заједничке иницијативе Европске уније, али и да учине допринос креирању одговарајућих политика и стратегија Европске комисије из области образовања о стандардизацији (Blind & Dreschler, 2017, стр. 9). Модел компетентности из области стандардизације би требало да буде полазна основа за утврђивање потреба власника, менаџера и/или кључних запослених у МСП за стицањем експертизе из области стандардизације, као и потреба за изградњом адекватне инфраструктуре за стицање експертизе из ове области.

1.5. Научне методе истраживања

Опште научне методе које ће бити коришћене у докторској дисертацији, са циљем решавања унапред постављеног проблема истраживања, јесу – метода дескрипције (биће коришћена за описивање појава и процеса од важности, кроз објашњавање њихових својствених карактеристика), метода анализе (биће коришћена за рашчлањивање сложених појава и закључака на простије саставне делове или елементе), метода синтезе (биће коришћена за усложњавање појединих појава и процеса у опште и свеобухватно знање), метода компилације (биће коришћена за преузимање туђих резултата научно-истраживачког рада, на коректан начин, цитирањем), метода индукције (биће коришћена за процес долажења до закључака на основу познатих и описаних појава, теорија и сазнања, код којег се полази од

појединачног ка општем, свеобухватном знању), метода дедукције (биће коришћена за процес долажења до закључака на основу познатих и описаних појава, теорија и сазнања, код којег се полази од општег ка појединачном, специфичном знању). Поред општих метода, посебне методе које ће бити коришћене у докторској дисертацији јесу –

- методе прикупљања података (технике упитника и/или технике интервјуа) – биће коришћене за прикупљање података, заједно, у одређеној комбинацији;
- методе обраде података (технике анализе садржаја) – биће коришћене за обраду прикупљених података, са циљем потпунијег сагледавања актуелног стања, као и специфичних начина на који МСП у Србији и Европи стичу експертизу из области стандардизације у савременом пословању;
- метода статистичке анализе – биће коришћена за статистичку обраду података уз помоћ софтверског пакета (енг. "SPSS – Statistical Package for the Social Sciences") који чини погодан статистички алат за ове сврхе, и
- метода компаративне анализе – биће коришћена за поређење МСП која послују у Србији са МСП која послују у Европи, у контексту способности изласка МСП која послују у Србији и Европи на страна тржишта.

Теоријски део истраживања биће спроведен детаљним претраживањем одговарајуће литературе, према следећим кључним речима: "Standardization" + "Small and Medium Enterprises", "Standardization" + "SMEs", "Small and Medium Enterprises" + "Small Business" + "SMEs", "Education about Standardization", "Small Enterprises" + "Knowledge Management", "Small Business" + "Knowledge Management", "SMEs" + "Knowledge Management", "Small and Medium Enterprises" + "Knowledge Management", "Small Enterprises" + "Knowledge Acquiring", "Small Business" + "Knowledge Acquiring", "SMEs" + "Knowledge Acquiring", "Small and Medium Enterprises" + "Knowledge Acquiring".

Практични део истраживања биће спроведен на узорку, добијеним случајним избором, а за потребе докторске дисертације биће креирана база МСП која послују у Европи. За ове сврхе, биће коришћене и предности пословне друштвене мреже "LinkedIn", односно специјализованих група: "World of Standards", "SMEs and Standards", "Education about Standardization", "Open innovation in SMEs", "Small Business Evolution – Entrepreneurs & SMEs", "Increase University Research Based Innovation in SMEs", "ANSI – American National Standards Institute", као и "ICES – International Cooperation for Education about

Standardization". Сва МСП у бази биће контактирана електронском поштом или путем мреже "LinkedIn". Уколико буде потребно – нека МСП биће контактирана телефоном.

Предложена тема укључује више научних дисциплина – менаџмент квалитета, стандардизацију, образовање о стандардизацији, методологију, статистику и друге.

1.6. Очекивани допринос истраживања

Очекивани допринос истраживања се огледа у систематизовању постојећих знања и успостављању узајамних веза и односа између експертизе из области стандардизације и интернационализације пословања МСП. На овај начин, ствара се полазна основа за утврђивање утицаја који експертиза из области стандардизације може остварити на интернационализацију пословања МСП. Очекивани допринос истраживања се огледа и у сагледавању специфичних потреба МСП за стицањем експертизе из области стандардизације, као и специфичних начина на који МСП могу, најефикасније, да стичу експертизу из области стандардизације. Подстакнуто тиме, докторска дисертација би требало да пружи скроман допринос у решавању овог проблема, кроз потпуније сагледавање актуелног стања и начина рада, али и кроз дефинисање конкретних мера које би требало да предузму држава, привредне коморе, формалне и неформалне организације за стандардизацију, професионалне или индустријске асоцијације, пословне асоцијације, конзорцијуми, форе, али и образовне и многе друге пословне организације и компаније, које се огледају у осмишљавању нових или унапређивању постојећих програма подршке за повећање капацитета МСП за интернационализацију њиховог пословања, као и остваривање конкурентске предности, како на националном и регионалном, тако и на међународном тржишту.

1.7. План истраживања и структура рада

Оквирни план истраживања је приказан у Табели 1.

Табела 1. План истраживања		
Фаза	Назив	Активности
Прва	Потпуније сагледавање и поимање значаја МСП и специфичности МСП у савременом глобалном пословању	Прикупљање информација и преглед доступне литературе
Друга	Потпуније сагледавање и поимање значаја стандарда, стандардизације и других сродних дисциплина у савременом пословању	Прикупљање информација и преглед доступне литературе
Трећа	Потпуније сагледавање и поимање значаја експертизе из области стандардизације у савременом глобалном пословању	Прикупљање информација и преглед доступне литературе
Четврта	Потпуније сагледавање и поимање значаја интернационализације пословања МСП	Прикупљање информација и преглед доступне литературе
Пета	Успостављање односа између експертизе из области стандардизације и интернационализације пословања МСП	Прикупљање информација и систематизовање постојећих знања
Шеста	Потпуније сагледавање и	Пројектовање

Табела 1. План истраживања		
Фаза	Назив	Активности
	поимање значаја експертизе из области стандардизације за интернационализацију пословања МСП у Србији и Европи	истраживања и анализа резултата истраживања
Седма	Осмишљавање нових и унапређивање постојећих програма подршке за побољшавање капацитета МСП за интернационализацију пословања и остваривање конкурентске предности	Доношење предлога конкретних мера
Осма	Доношење коначних закључака и дефинисање пренорука за даља истраживања	Доношење закључака и препорука

Оквирни садржај докторске дисертације би требало да обухвати следећа поглавља:

1. УВОД

- 1.1. Опис проблема и мотив за избор теме
- 1.2. Предмет и циљеви истраживања
- 1.3. Методе и организација истраживања
- 1.4. Опис структуре и садржаја поглавља

2. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ МСП

- 2.1. Специфичности малих и средњих предузећа
- 2.2. Проблеми са којима се суочавају мала и средња предузећа у жестокој борби за конкурентност на глобалном тржишту

- 2.3. Препреке које спречавају мала и средња предузећа да препознају користи од стандарда и стандардизације у савременом пословању
- 3. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ
 - 3.1. Појам стандарда, стандардизације и других сродних дисциплина
 - 3.2. Ефекти примене стандарда на савремено пословање
 - 3.3. Ефекти учешћа у процесима стандардизације на савремено пословање
- 4. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ЕКСПЕРТИЗЕ ИЗ ОБЛАСТИ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ
 - 4.1. Појам знања, вештина, компетенција и експертизе из области стандардизације
 - 4.2. Потребе за образовањем о стандардизацији
 - 4.3. Иницијативе за образовање о стандардизацији у свету, Европи и Србији
- 5. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ ПОСЛОВАЊА МСП
 - 4.1. Појам интернационализације пословања
 - 4.2. Стратегије интернационализације пословања
 - 4.3. Како интернационализација може помоћи малим и средњим и предузећима?
- 6. УСПОСТАВЉАЊЕ ОДНОСА ИЗМЕЂУ ЕКСПЕРТИЗЕ ИЗ ОБЛАСТИ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ И ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ ПОСЛОВАЊА МСП
 - 6.1. Методологија истраживања
 - 6.1.1. Пројектовање истраживачке студије (енг. "Study Design")
 - 6.1.2. Критеријуми за избор узорка МСП и учесника у истраживању
 - 6.1.3. Развој и тестирање инструмената за прикупљање података
 - 6.1.3. Методе статистичке анализе података
 - 6.2. Резултати истраживања
 - 6.2.1. Опис узорка
 - 6.2.2. Резултати истраживања
 - 6.2.3. Упоредна анализа резултата истраживања у Србији и Европи
 - 6.3. Дискусија резултата истраживања
- 7. ПРЕПОРУКЕ ЗА РАЗВОЈ НОВИХ ИЛИ УНАПРЕЂЕЊЕ ПОСТОЈЕЋИХ ПРОГРАМА ПОДРШКЕ ЗА ПОВЕЋАЊЕ КАПАЦИТЕТА МСП У СРБИЈИ И ЕВРОПИ ЗА ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЈУ ЊИХОВОГ ПОСЛОВАЊА
 - 7.1. Препоруке за државне и/или владине организације
 - 7.2. Препоруке за организације за стандардизацију
 - 7.3. Препорке за образовне организације
- 8. ЗАКЉУЧАК
- 9. ЛИТЕРАТУРА

1.8. Коришћена литература

- Abubakar, Y. A., Hand, C., Smallbone, D., & Saridakis, G. (2019). What specific modes of internationalization influence SME innovation in Sub-Saharan least developed countries (LDCs)? *Technovation*. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2018.05.004>
- Akerlof, G. A. (1970). The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*. <https://doi.org/10.2307/1879431>
- Allen, J., James, A. D., & Gamlen, P. (2007). Formal versus informal knowledge networks in R&D: A case study using social network analysis. *R and D Management*. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9310.2007.00468.x>
- Angel, D. P., & Rock, M. T. (2005). Global standards and the environmental performance of industry. *Environment and Planning A*. <https://doi.org/10.1068/a3788>
- Barrett, H. R., Browne, A. W., Harris, P. J. C., & Cadoret, K. (2002). Organic certification and the UK market: Organic imports from developing countries. *Food Policy*. [https://doi.org/10.1016/S0306-9192\(02\)00036-2](https://doi.org/10.1016/S0306-9192(02)00036-2)
- Barretta-Herman, A. (2008). Meeting the expectations of the Global Standards: A status report on the IASSW membership. *International Social Work*. <https://doi.org/10.1177/0020872808095253>
- Blind, K., & Dreschler, S. (2017). *European Market Needs for Education in Standardisation: Standardisation-related Competence*. Berlin and Karlsruhe.
- Blind, K., Mangelsdorf, A., & Pohlisch, J. (2018). The effects of cooperation in accreditation on international trade: Empirical evidence on ISO 9000 certifications. *International Journal of Production Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2018.01.033>
- Cantú, L. Z., Criado, J. R., & Criado, A. R. (2009). Generation and transfer of knowledge in IT-related SMEs. *Journal of Knowledge Management*. <https://doi.org/10.1108/13673270910988088>
- CEN/CENELEC/ETSI. (2011a). *Masterplan on Education about Standardization*. Retrieved from [https://www.cencenelec.eu/standards/Education/JointWorkingGroup/Documents/Master plan on Education about Standardization.pdf](https://www.cencenelec.eu/standards/Education/JointWorkingGroup/Documents/Masterplan%20on%20Education%20about%20Standardization.pdf)
- CEN/CENELEC/ETSI. (2011b). *Policy on Education about Standardization*. Retrieved from <ftp://ftp.cencenelec.eu/CEN/Services/Education/Education/PolicyonEducationaboutStandardization.pdf>
- CEN/CENELEC. (2019). Joint Working Group on Education about standardization (JWG-

- EaS). Retrieved from
<https://www.cencenelec.eu/standards/Education/JointWorkingGroup/Pages/default.aspx>
- Cernat, L., Norman-López, A., & T-Figueras, A. D. (2014). *CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR EU EXPORTING SMES*. Retrieved from
https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/september/tradoc_152792.pdf
- Chen, S., Duan, Y., Edwards, J. S., & Lehaney, B. (2006). Toward understanding inter-organizational knowledge transfer needs in SMEs: Insight from a UK investigation. *Journal of Knowledge Management*. <https://doi.org/10.1108/13673270610670821>
- Chesbrough, H., & Crowther, A. K. (2006). Beyond high tech: Early adopters of open innovation in other industries. *R and D Management*. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9310.2006.00428.x>
- Chesbrough, H. W. (2003). *Open Innovation The New Imperative for Creating and Profiting from Technology Xerox PARC The Achievements and Limits of Closed Innovation*. Harvard Business School Press. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8691.2008.00502.x>
- Cho, J., & Lee, J. (2018). Internationalization and performance of Korean SMEs: The moderating role of competitive strategy. *Asian Business and Management*. <https://doi.org/10.1057/s41291-018-0036-8>
- Chong, C. W., Chong, S. C., & Gan, G. C. (2011). Inter-organizational knowledge transfer needs among small and medium enterprises. *Library Review*. <https://doi.org/10.1108/00242531111100568>
- Coe, N. M., Dicken, P., & Hess, M. (2008). Introduction: Global production networks - Debates and challenges. *Journal of Economic Geography*. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbn006>
- Corral de Zubielqui, G., Fryges, H., & Jones, J. (2017). Social media, open innovation & HRM: Implications for performance. *Technological Forecasting and Social Change*. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.07.014>
- Corral de Zubielqui, G., Lindsay, N., Lindsay, W., & Jones, J. (2018). Knowledge quality, innovation and firm performance: a study of knowledge transfer in SMEs. *Small Business Economics*. <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0046-0>
- Corso, M., Martini, A., Paolucci, E., & Pellegrini, L. (2003). Knowledge management configurations in Italian small-to-medium enterprises. *Integrated Manufacturing Systems*. <https://doi.org/10.1108/09576060310453344>
- Council of the European Union. (2008). *Council Conclusions on Standardisation and Innovation*. Retrieved from

- https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/intm/103020.pdf
- Dankers, C., & Liu, P. (2003). Environmental and Social Standards. *Certification and Labelling for Cash Crops (Rome, FAO)*. <https://doi.org/10.1007/s10021-004-0142-7>
- de Vries, H. J. (1999). *Standardization: A Business Approach to the Role of National Standardization Organizations*. <https://doi.org/10.1007/978-1-4757-3042-5>
- de Vries, H. J. (2003). Learning by example: A possible curriculum model for standardization education. In M. J. Holler (Ed.), *EURAS Yearbook on Standardization* (Vol. 5). EURAS HOMO OECONOMICUS XXII(1).
- de Vries, H. J. (2013). Standardization: A Business Approach to the Role of National Standardization Organizations. In *Standardization: A Business Approach to the Role of National Standardization Organizations*. <https://doi.org/10.1007/978-1-4757-3042-5>
- de Vries, H. J., Blind, K., Mangelsdorf, A., Verheul, H., & Zwan, J. van der. (2009). *SME access to European standardization: Enabling small and medium-sized enterprises to achieve greater benefit from standards and from involvement in standardization*. Rotterdam, the Netherlands.
- de Zubielqui, G. C., Jones, J., Seet, P. S., & Lindsay, N. (2015). Knowledge transfer between actors in the innovation system: A study of higher education institutions (HEIS) and SMES. *Journal of Business and Industrial Marketing*. <https://doi.org/10.1108/JBIM-07-2013-0152>
- Desai, V. M. (2018). Third-Party Certifications as an Organizational Performance Liability. *Journal of Management*. <https://doi.org/10.1177/0149206316659112>
- Desouza, K. C., & Awazu, Y. (2006). Knowledge management at SMEs: Five peculiarities. *Journal of Knowledge Management*. <https://doi.org/10.1108/13673270610650085>
- Dowell, G., Hart, S., Yeung, B., & Carolina, N. (2011). Do Corporate Standards Global Create Environmental or Destroy Market Value? *Management Science*.
- European Commission. (2007). EU Market Access Strategy. Retrieved from <https://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/>
- European Commission. (2008). *Think Small First: A Small Business Act for Europe*. Brussels, Belgium.
- European Commission. (2010). *Trade, Growth and World Affairs*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0612:FIN:EN:PDF>
- European Commission. (2016). Joint Initiative on Standardization: Responding to a Changing Marketplace. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/content/joint-initiative-standardisation-responding-changing-marketplace-0_en

- European Commission. (2017). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE, THE COMMITTEE OF THE REGIONS AND THE EUROPEAN INVESTMENT BANK Investing in a smart, innovative and sustainable Ind.* Brussels, Belgium.
- European Parliament. (2008). *RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning.* Retrieved from <http://www.eucen.eu/EQFpro/GeneralDocs/FilesFeb09/GLOSSARY.pdf>
- Folmer, E., & Verhoosel, J. (2011). State of the Art on Semantic IS Standardization, Interoperability & Quality. In *Quality*.
- Fornes, G., & Cardoza, G. (2019). Internationalization of Chinese SMEs: The Perception of Disadvantages of Foreignness. *Emerging Markets Finance and Trade*. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2018.1518218>
- Fransen, L. W., & Kolk, A. (2007). Global rule-setting for business: A critical analysis of multi-stakeholder standards. *Organization*. <https://doi.org/10.1177/1350508407080305>
- Fura, B., & Wang, Q. (2017). The level of socioeconomic development of EU countries and the state of ISO 14001 certification. *Quality and Quantity*. <https://doi.org/10.1007/s11135-015-0297-7>
- Gereffi, G. (1999). International trade and industrial upgrading in the apparel commodity chain. *Journal of International Economics*. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(98\)00075-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(98)00075-0)
- Gereffi, G., Humphrey, J., & Sturgeon, T. (2005). The governance of global value chains. *Review of International Political Economy*. <https://doi.org/10.1080/09692290500049805>
- Goedhuys, M., & Sleuwaegen, L. (2013). The Impact of International Standards Certification on the Performance of Firms in Less Developed Countries. *World Development*. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.02.014>
- Hatanaka, M., Bain, C., & Busch, L. (2005). Third-party certification in the global agrifood system. *Food Policy*. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2005.05.006>
- Herling, R. W. (2000). Operational Definitions of Expertise and Competence. *Advances in Developing Human Resources*. <https://doi.org/10.1177/152342230000200103>
- Herling, R. W., & Provo, J. (2000). Knowledge, Competence, and Expertise in Organizations. *Advances in Developing Human Resources*. <https://doi.org/10.1177/152342230000200102>

- Hervas-Oliver, J. L., Sempere-Ripoll, F., & Boronat-Moll, C. (2014). Process innovation strategy in SMEs, organizational innovation and performance: A misleading debate? *Small Business Economics*. <https://doi.org/10.1007/s11187-014-9567-3>
- Hessels, J., & Parker, S. C. (2013). Constraints, internationalization and growth: A cross-country analysis of European SMEs. *Journal of World Business*. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2012.06.014>
- Hesser, W., & de Vries, H. J. (2007). *Standardization in Companies and Markets* (3rd ed.). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/265539841_Standardisation_in_Companies_and_Markets
- Hutchinson, V., & Quintas, P. (2008). Do SMEs do knowledge management?: Or simply manage what they know? *International Small Business Journal*. <https://doi.org/10.1177/0266242607086571>
- ICES. (2019). International Cooperation for Education about Standardization.
- IEC. (2019a). IEC. Retrieved from <https://www.iec.ch/academy/academy-archive.htm>
- IEC. (2019b). IEC Academy. Retrieved from <https://www.iec.ch/about/globalreach/academia/?ref=menu>
- IEC. (2019c). IEC Challenges. Retrieved from https://www.iec.ch/about/globalreach/academia/academic_papers.htm
- Ilkay, M. S., & Aslan, E. (2012). The effect of the ISO 9001 quality management system on the performance of SMEs. *International Journal of Quality and Reliability Management*. <https://doi.org/10.1108/02656711211258517>
- ISO. (2013). *ISO 10018:2013 Quality management - Guidelines on people involvement and competence*.
- ISO. (2014a). *Good Things for SMEs*. Geneva, Switzerland.
- ISO. (2014b). Regional Workshop on Enhancing Collaboration between NSBs and Academia. Retrieved from https://isotc.iso.org/livelink/livelink/fetch/2000/2122/5156198/7359795/17730833/17728776/17731836/Programme_NSbs_Academia_Workshop_Belgrade_Oct_2014_Final.pdf?nodeid=17732645&vernum=-2
- ISO. (2014c). *Teaching Standards: Good Practices for Collaboration between National Standards Bodies and Universities*. 100. Retrieved from https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/archive/pdf/en/teaching_standards_en_-_lr.pdf

- ISO. *ISO 9000:2015 Quality management systems — Fundamentals and vocabulary.* , (2015).
- ISO. (2016). *ISO Action Plan for Developing Countries 2016-2020*. Retrieved from https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/publications/en/action_plan_devel_2016-2020.pdf
- ISO, IEC, & ITU. (2019). World Standards Cooperation.
- ITU. (2019). ITU. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-T/academia/Pages/stdsedu/default.aspx>
- Ivanković, S. (2012). Internationalization of Business. *International Scientific Conference MANAGEMENT 2012*.
- Julien, P. A. (1993). Small businesses as a research subject: Some reflections on knowledge of small businesses and its effects on economic theory. *Small Business Economics*. <https://doi.org/10.1007/BF01531912>
- Lasagni, A. (2012). How Can External Relationships Enhance Innovation in SMEs? New Evidence for Europe*. *Journal of Small Business Management*. <https://doi.org/10.1111/j.1540-627X.2012.00355.x>
- Lee, T. H., & Riffe, D. (2017). Business News Framing of Corporate Social Responsibility in the United States and the United Kingdom. *Business & Society*. <https://doi.org/10.1177/0007650317696314>
- Li, L., Li, D., Goerzen, A., & Shi, W. (Stone). (2018). What and how do SMEs gain by going international? A longitudinal investigation of financial and intellectual resource growth. *Journal of World Business*. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2018.07.001>
- Lockie, S., Traverro, J., & Tennent, R. (2015). Private food standards, regulatory gaps and plantation agriculture: Social and environmental (ir)responsibility in the Philippine export banana industry. *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.03.039>
- Loconto, A., & Busch, L. (2010). Standards, techno-economic networks, and playing fields: Performing the global market economy. *Review of International Political Economy*. <https://doi.org/10.1080/09692290903319870>
- Lu, J. W., & Beamish, P. W. (2001). The internationalization and performance of SMEs. *Strategic Management Journal*. <https://doi.org/10.1002/smj.184>
- Madaleno, M., Varum, C. A., & Horta, I. (2018). SMEs performance and internationalization: A traditional industry approach. *Annals of Economics and Finance*.
- Massaro, M., Handley, K., Bagnoli, C., & Dumay, J. (2016). Knowledge management in

- small and medium enterprises: a structured literature review. *Journal of Knowledge Management*. <https://doi.org/10.1108/JKM-08-2015-0320>
- Matlay, H., Ruzzier, M., Hisrich, R. D., & Antoncic, B. (2006). SME internationalization research: Past, present, and future. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. <https://doi.org/10.1108/14626000610705705>
- Mcadam, R., & Reid, R. (2001). SME and large organisation perceptions of knowledge management: Comparisons and contrasts. *Journal of Knowledge Management*. <https://doi.org/10.1108/13673270110400870>
- Melewar, T. C., Hayday, D., Gupta, S., & Cohen, G. (2008). EU enlargement: A case study of branding standardisation. *EuroMed Journal of Business*. <https://doi.org/10.1108/14502190810891227>
- Mijatović, I. (2017). Globalne i evropske inicijative za obrazovanje o stanardizaciji. *Sistem Kvaliteta Kao Uslov Za Uspešno Poslovanje i Konkurentnost*. Kopaonik, Serbia.
- Mijatović, I. (2019). Teaching Standardization to Generation Z - Learning Outcomes Define Teaching Methods. In S. O. Idowu, H. J. de Vries, I. Mijatović, & C. Donggeun (Eds.), *Sustainable Development: Knowledge and Education about Standardization* (CSR, Susta). Springer.
- Mijatovic, I., & Tosic, B. (2019). The Needs for Knowledge About Standards of SMEs: The Management's Perception. *The 24th EURAS Annual Standardization Conference "Standards for a Bio-Based Economy."* Rome, Italy: The European Academy for Standardization (EURAS).
- Mijatović, I., Tošić, B., & Jovanović, M. (2019). The Acquiring of the Knowledge about Standards in the Digital Era. *Amfiteatru Economic*, 21(51), 427-441. <https://doi.org/10.24818/EA/2019/51/427>
- Moghabghab, R., Tong, A., Hallaran, A., & Anderson, J. (2018). The Difference Between Competency and Competence: A Regulatory Perspective. *Journal of Nursing Regulation*. [https://doi.org/10.1016/S2155-8256\(18\)30118-2](https://doi.org/10.1016/S2155-8256(18)30118-2)
- Muller, P., Mattes, A., Kelly-Lonkeu, O., Brown, J., Farrenkopf, J., Makowska, A., & Robin, N. (2018). *Annual Report on European SMEs 2017/2018*.
- Nadvi, K. (2008). Global standards, global governance and the organization of global value chains. *Journal of Economic Geography*. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbn003>
- Neirotti, P., Raguseo, E., & Paolucci, E. (2018). How SMEs develop ICT-based capabilities in response to their environment: Past evidence and implications for the uptake of the new ICT paradigm. *Journal of Enterprise Information Management*.

<https://doi.org/10.1108/JEIM-09-2016-0158>

Pietrobelli, C., & Rabellotti, R. (2011). Global Value Chains Meet Innovation Systems: Are There Learning Opportunities for Developing Countries? *World Development*. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2010.05.013>

Pillania, R. K. (2007). Leveraging knowledge for sustainable competitiveness in SMEs. *International Journal of Globalisation and Small Business*. <https://doi.org/10.1504/ijgsb.2006.012187>

Pillania, R. K. (2008). Strategic issues in knowledge management in small and medium enterprises. *Knowledge Management Research and Practice*. <https://doi.org/10.1057/kmrp.2008.21>

Ponte, S., & Gibbon, P. (2005). Quality standards, conventions and the governance of global value chains. *Economy and Society*. <https://doi.org/10.1080/0308514042000329315>

Popa, V. (2013). The financial supply chain management: A new solution for supply chain resilience. *Amfiteatru Economic*.

Rada, R. (1995). Consensus Versus Speed. *Communications of the ACM*. <https://doi.org/10.1145/226239.226243>

Rada, R. (2000). Consensus versus Speed. In K. Jacobs (Ed.), *Information Technology Standards and Standardization: A Global Perspective* (pp. 19–34). Hershey: Idea Group Publishing.

Rada, R., & Ketchell, J. (2000). Sharing Standards: Standardizing the European Information Society. *Communications of the ACM*, 43(3), 21–25.

Ratnawati, Soetjipto, B. E., Murwani, F. D., & Wahyono, H. (2018). The Role of SMEs' Innovation and Learning Orientation in Mediating the Effect of CSR Programme on SMEs' Performance and Competitive Advantage. *Global Business Review*. <https://doi.org/10.1177/0972150918757842>

Renard, M. C. (2003). Fair trade: Quality, market and conventions. *Journal of Rural Studies*. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(02\)00051-7](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(02)00051-7)

Renard, M. C. (2005). Quality certification, regulation and power in fair trade. *Journal of Rural Studies*. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2005.09.002>

Riillo, C. A. F., & Mijatovic, I. (2016). Engagement in ICT standardization: Pushing the patents or questing for knowledge? *Proceedings of the 9th International Conference on Standardization and Innovation in Information Technology, IEEE SIIT 2015*. <https://doi.org/10.1109/SIIT.2015.7535604>

Sadiq Sohail, M., & Hoong, T. B. (2003). TQM practices and organizational performances of

- SMEs in Malaysia some empirical observations. *Benchmarking*.
<https://doi.org/10.1108/14635770310457539>
- SBS. (2019). Small Business Standards. Retrieved from <https://www.sbs-sme.eu/>
- Schmitz, H., Nadvi, K., & Wältring, F. (2013). Making sense of global standards. In *Local Enterprises in the Global Economy*. <https://doi.org/10.4337/9781843769743.00010>
- Solano Acosta, A., Herrero Crespo, Á., & Collado Agudo, J. (2018). Effect of market orientation, network capability and entrepreneurial orientation on international performance of small and medium enterprises (SMEs). *International Business Review*.
<https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2018.04.004>
- Sparrow, J. (2005). Classification of different knowledge management development approaches of SMEs. *Knowledge Management Research & Practice*.
<https://doi.org/10.1057/palgrave.kmrp.8500053>
- Sun, H., & Cheng, T. K. (2002). Comparing Reasons, Practices and Effects of ISO 9000 Certification and TQM Implementation in Norwegian SMEs and Large Firms. *International Small Business Journal*. <https://doi.org/10.1177/0266242602204003>
- Swanson, R. A. (1995). Human resource development: Performance is the key. *Human Resource Development Quarterly*. <https://doi.org/10.1002/hrdq.3920060208>
- Terziovski, M., & Power, D. (2007). Increasing ISO 9000 certification benefits: A continuous improvement approach. *International Journal of Quality and Reliability Management*.
<https://doi.org/10.1108/02656710710722266>
- UNECE. (1970). *Recommendation I - Education on Standards-Related Issues*.
- UNECE. (2012). START-Ed Group. Retrieved from WP.6 website:
<https://www.unece.org/tradewelcome/steering-committee-on-trade-capacity-and-standards/tradewp6/groups/start-ed-group-on-education-and-standardization.html>
- UNECE. (2018). *Bringing Standardization to University Curricula: Making the Case*. Retrieved from
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trade/Publications/ECE_TRADE_440.pdf
- Weerawardena, J., Mort, G. S., Liesch, P. W., & Knight, G. (2007). Conceptualizing accelerated internationalization in the born global firm: A dynamic capabilities perspective. *Journal of World Business*. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2007.04.004>
- Weerawardena, J., & Sullivan Mort, G. (2006). Investigating social entrepreneurship: A multidimensional model. *Journal of World Business*.
<https://doi.org/10.1016/j.jwb.2005.09.001>
- Wong, K. (2005). Critical success factors for implementing knowledge management in small

and medium enterprises. *Industrial Management & Data Systems*.
<https://doi.org/10.1108/02635570510590101>

Žarkić-Joksimović, N., Benković, S., & Milosavljević, M. (2013). *Finansijski menadžment*.
Beograd: Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu.

Институт за стандардизацију Србије. (2014a). Регионална радионица посвећена побољшању сарадње између националних организација за стандардизацију и академских институција. Retrieved from https://www.iss.rs/rs/news/news_139.html

Институт за стандардизацију Србије. (2014b). Стандарди - Економске користи од примене стандарда. Retrieved from https://www.iss.rs/rs/news/news_138.html

Институт за стандардизацију Србије. (2019). Институт за стандардизацију Србије.
Retrieved from https://www.iss.rs/button_88.html

Мијатовић, И. (2015). *Стандардизација 1*. Београд: Факултет организационих наука,
Универзитет у Београду.

Министарство привреде РС. (2018). *Извештај о малим предузећима и предузетништву за 2017. годину*.

Министарство просвете науке и технолошког развоја РС. (2013). *Национални оквир квалификација у Србији*. Retrieved from <https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2018/01/NOKS.pdf>

Пејовић, Г., & Тошић, Б. (2018). *Практикум за предмет "Акредитација и сертификација."* Београд: Факултет организационих наука, Универзитет у Београду.

Службени гласник Републике Србије, бр. 36/09. *Закон о стандардизацији*, Pub. L. No. 36/2009.

Службени гласник Републике Србије, бр. 46/15. *Закон о изменама и допунама Закона о стандардизацији*, (2015).

Филиповић, Ј., Пејовић, Г., & Русо, Ј. (2017). *Инфраструктура квалитета*. Београд: Факултет организационих наука, Универзитет у Београду.

ФОН. (2019). Међународни скупови посвећени образовању о стандардизацији. Retrieved from <http://www.fon.bg.ac.rs/2019/10/the-ices-2019-workshop/>

7. Закључак и предлог

На основу свега до сада наведеног, може се закључити да кандидат Биљана Тошић поседује неходне истраживачке и професионалне квалификације и испуњава све услове предвиђене Законом о високом образовању Републике Србије за успешан рад на докторској дисертацији на тему "Значај експертизе из области стандардизације за интернационализацију пословања малих и средњих предузећа". Предложена тема докторске дисертације, по предмету истраживања, садржају и очекиваним доприносима, представља значајно подручје истраживања, како са теоријског тако и са практичног аспекта.

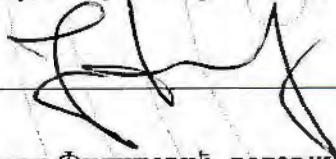
На основу свега до сада наведеног, Комисија за оцелу подобности теме и кандидата Биљане Тошић за израду докторске дисертације и научне заснованости теме предлаже Наставно-научном већу Факултета организационих наука Универзитета у Београду да се одобри израда докторске дисертације на тему "Значај експертизе из области стандардизације за интернационализацију пословања малих и средњих предузећа" и да се за ментора докторске дисертације именује др Ивана Мијатовић, ванредни професор Факултета организационих наука Универзитета у Београду.

Чланови Комисије

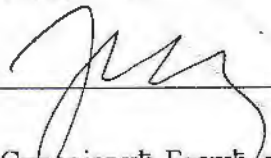
др Ивана Мијатовић, ванредни професор,

Универзитет у Београду, Факултет организационих наука

др Јован Филиповић, редовни професор,

Универзитет у Београду, Факултет организационих наука

др Весна Спасојевић-Бркић, редовни професор,

Универзитет у Београду, Машински факултет